

ПЕДАГОГІКА

УДК 376.015.31-056.264

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-1-40>**Тетяна АРТИМОНОВА,**

orcid.org/0000-0002-6073-6963

кандидат філософських наук,

старший викладач кафедри логопедії та логопсихології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) t.p.artimonova@npu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ УЯВИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Актуальність проблеми формування уяви у дошкільників визначається тим, що уява як психічний процес є невід'ємним компонентом творчої діяльності людини. Саме тому у психолого-педагогічних дослідженнях актуалізується питання про роль уяви в розумовому розвитку дитини.

У статті запропоновано авторське бачення використання форм, методів та змісту роботи з розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Висвітлені ідеї спрямовані на розвиток репродуктивної, конструктивної, творчої та вербальної уяви у таких здобувачів дошкільної освіти; на посилення формування операційних компонентів, формування довільної регуляції образної сфери тощо.

Провідними формами і методами розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення обрано: ігрові (словесні ігри та вправи, гра «Мовленнєві містечка», логопедичні ігри); уявні подорожі (гра «Подорож у країну уяви»), мандрівки у природу; рольові ігри з використанням предметів (гра «Якщо б я був...»); розвиток уяви через читання книг, прослуховування аудіоказок; театральні імпровізації; сюжетні лялькові театри, виготовлення театральних масок та костюмів; малювання, моделювання з пластиліну чи конструктора, творчі проєкти; постановка «відкритих запитань»; експерименти та дослідження з прогнозуванням результату; спостереження у довкіллі.

Передбачається, що запропоновані зміст, форми, методи і засоби розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, завдяки використанню ігрових методів, моделювання, театралізації, збільшення педагогом частоти створення уявних ситуацій, здійснюватимуть позитивний вплив на розширення в дітей запасу загальних відомостей про навколишній світ та взаємозв'язки у ньому, сприятимуть точності відтворення предметних образів-уявлень, а відтак, забезпечуватимуть розвиток у них уяви.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, розвиток уяви, фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення.

Tetiana ARTIMONOVA,

orcid.org/0000-0002-6073-6963

Candidate of Philosophical Sciences (PhD),

Senior Lecturer at the Department of Speech Therapy and Speech Psychology

Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) t.p.artimonova@npu.edu.ua

FORMATION OF IMAGINATION IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN WITH PHONETIC AND PHONEMIC UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH

The relevance of the problem of imagination formation in preschool children is determined by the fact that imagination as a mental process is an integral component of human creative activity. That is why the question of the role of imagination in the mental development of a child is being actualised in psychological and pedagogical research.

The article offers the author's vision of the use of forms, methods and content of work on the development of imagination in senior preschool children with phonetic and phonemic underdevelopment of speech. The ideas presented are aimed at developing reproductive, constructive, creative and verbal imagination in such preschool education applicants; at strengthening the formation of operational components, the formation of arbitrary regulation of the imagery sphere, etc.

The leading forms and methods of imagination development in senior preschool children with phonetic-phonemic underdevelopment of speech are: game (word games and exercises, game "Speech towns", speech therapy games); imaginary travels (game "Journey to the country of imagination"), trips to nature; role-playing games with the use of objects (game "If I were..."); developing imagination through reading books, listening to audio stories; theatre

improvisation; story puppet theatres, making theatre masks and costumes; drawing, modelling with plasticine or construction paper, creative projects; asking "open questions"; experiments and research with prediction of the result; observations in the environment.

It is assumed that the proposed content, forms, methods and means of developing imagination in senior preschool children with phonetic-phonemic underdevelopment of speech, through the use of game methods, modelling, theatricalisation, increasing the frequency of creating imaginary situations by the teacher, will have a positive impact on expanding children's stock of general information about the world around them and the relationships in it, will contribute to the accuracy of reproducing object images-representations, and therefore, will ensure the development of their imagination.

Key words: senior preschool children, development of imagination, phonetic-phonemic underdevelopment of speech.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються в суспільстві диктують необхідність формування особистості, яка здатна ефективно вирішувати життєво важливі проблеми. У зв'язку з цим, перед системою освіти постає завдання розвитку творчого потенціалу підростаючого покоління, що в свою чергу, вимагає розробки шляхів активізації перебігу пізнавальних процесів у дітей, у тому числі, в дітей із психофізичними порушеннями.

Як показує теоретичний аналіз фахових джерел, у сучасній науці накопичено значну кількість матеріалу з питань вивчення особистості дитини з порушеннями у розвитку, розроблені шляхи корекції пізнавальних процесів в умовах організації педагогічного процесу. Питанням формування уяви у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку у вітчизняній психології присвячено чимало робіт, які нині потребують переосмислення у зв'язку зі станом ментального здоров'я суспільства, що перебуває у стані війни.

Аналіз досліджень. Детальне опрацювання фахових джерел із заявленої проблеми засвідчив, що різними напрямками фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дошкільників, шляхами його діагностики і подолання займалися чимало сучасних вітчизняних учених. Так, проблемам формування словесної творчості у дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ присвятили свої дослідження А. Богуш, Н. Гавриш (Гавриш, 2021), І. Марченко, Н. Луцан, Т. Швалюк та ін. Питання діагностики здатності до творчого самовираження дошкільників із порушеннями мовлення, сформованості уяви висвітлювали М. Лепетченко, О. Мороз, М. Шеремет та ін. Підходам до організації корекційно-розвивальної та навчально-виховної роботи з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення присвятили свої численні публікації Ю. Рібцун (Рібцун, 2014). На особливостях формування уяви у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення акцентували увагу О. Корнієвська, І. Мартиненко (Мартиненко, Корнієвська, 2012); на доцільності використання театралізації

та артпедагогіки, як засобів розвитку зв'язного мовлення, наголошували К. Колесник, Н. Комарівська, Н. Карук, Н. Пахальчук (Колесник та ін., 2022), В. Литвиненко (Литвиненко, 2013). Психологічні та методичні аспекти формування і розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку, в тому числі і з ФФНМ, висвітлені у доробку І. Грузинської, О. Кліновської, С. Максимець та інших дослідників.

Тож метою статті є висвітлення форм, методів та змісту роботи з розвитку уяви у дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ в сучасних умовах перебігу освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи висновки психологів про те, що уява є одним з основних новоутворень дошкільного віку, яке формується на основі ігрової діяльності дитини і дозволяє їй в своїх діях переносити властивості одних речей на інші, замінювати один предмет іншим, цінними для нашого дослідження є напрацювання Ю. Рібцун щодо корекційно-розвивальної та навчально-виховної роботи з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Вченою розроблено орієнтир-модель, сформованість компонентів якої складають базис наступності в роботі педагогів спеціального ДНЗ компенсуючого типу та загальноосвітньої школи (Рібцун, 2014: 218). З-поміж складників моделі (інтегровані знання, мовленнєва полікомпетентність, допитливість, моделювання, знаково-символічні види діяльності, базис особистісної культури, творча уява як напрям психомовленнєвого та особистісного розвитку, довільність поведінки, вільна комунікація, готовність до шкільного навчання), найбільшу увагу привертають такі компоненти як: «творча уява як напрям психомовленнєвого та особистісного розвитку» і «моделювання, знаково-символічні види діяльності» (Рібцун, 2014: 218).

Реалізація вказаних компонентів, на думку дослідниці, видається можливою завдяки систематичному використанню ігор, «адже у дітей дошкільного віку, зокрема із ФФНМ, гра, тісно переплітаючись із працею та навчанням, є основним змістом життя, засобом пізнання оточуючого

світу. В неї залучаються всі сторони особистості: дитина рухається, говорить, сприймає, думає; у процесі гри активно працює її уява, пам'ять, посилюються емоційні та вольові прояви. В грі дитина уявляє себе дорослою, випробовує свої сили і самостійно розпоряджається всім тим, що створила вона сама. Саме тому гра виступає могутнім засобом виховання дітей логопедичної групи» (Рібцун, 2014: 13). Також вчена наголошує на важливості читання педагогом дітям із фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення поетичних творів емоційно та виразно, вправно володіючи силою голосу, темпом, тембром, використовуючи міміку і жести.

Суголосними з ідеями Ю. Рібцун є досвід використання ігрових прав у корекції мовлення дітей з ФФНМ таких вчених як: О. Візенкова, А. Бездрабко, Н. Диченко.

Студіювання праць учених з проблем розвитку уяви в дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ різними засобами (К. Колесник, Н. Комарівська, Н. Карук, О. Корнієвська, І. Мартиненко, Н. Пахальчук, Ю. Рібцун), дозволило нам узагальнити загальні напрями організації роботи із такими здобувачами освіти (табл. 1). Зауважимо, що ця робота має бути спрямована на підвищення мотивації і цілеспрямованості у діяльності, збільшенні запасу загальних відомостей про навко-

Таблиця 1

Зміст, форми і методи розвитку уяви в дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення

Форми і методи 1	Зміст роботи 2
Ігрові методи Словесні ігри та вправи Гра «Мовленнєві містечка»	Використання словесних ігор («Я бачу...», «Я уявляю...», «Давайте уявимо, що...» тощо) дозволяє дітям описувати та уявляти різні сценарії та ситуації. Застосування карток зі словами чи фразами, які діти мають описати, уявити місце, де ці слова або фрази можуть вживатися. Наприклад, «під водою», «на вершині гори» тощо
Уявні подорожі. Гра «Подорож у країну уяви»	Проведення віртуальної подорожі разом з дітьми у країну уяви, де вони можуть уявляти різні місця, країни, події, персонажі, з розповіданням про свої уявні пригоди та враження. Візуалізація контенту через використання картинок, географічних атласів та карт для наймолодших, музики та розповідей, посилює уявлення себе у різних культурних та географічних контекстах. Важливим і доречним є застосування цифрових додатків (наприклад, додатка Google Arts & Cultures) або інтерактивних дошок (Classroomscreen тощо) для проведення віртуальних подорожей.
Рольові ігри з використанням предметів Гра «Якщо б я був...»	Організація рольових ігор на профорієнтаційну тематику, де діти можуть уявляти себе в різних професіях або ситуаціях, використовуючи різні предмети та реквізит. Використання прогностичних завдань, пов'язаних з уявленням дітьми різними персонажами / людьми різних професій (супергероями, вченими, дослідниками тощо) та стимулювання до розповідей про їхні можливі дії у таких ролях.
Розвиток уяви через читання книг, прослуховування аудіоказок	Читання дітям казок та книг з різнобарвними сюжетними ілюстраціями, які сприяють розвитку уяви. Під час читання чи прослуховування аудіоказок доцільним є проведення пояснювальної бесіди, аби діти уявляли собі події, місця та персонажі, обговорювали ситуації, що з ними сталися, і висловлювали свої враження та відчуття щодо сюжету. Добірку таких аудіоказок можна знайти за покликаннями: https://4read.org/dytlit/ ; https://www.youtube.com/@user-go3so8cx6c ; https://derevo-kazok.org/sluhati-audio-kazki-narodiv-yevraziyi.html
Логопедичні ігри	Логопедичні ігри для аудіального розвитку дитини допоможуть розвивати фонематичні процеси. Адже оволодіння звуковою стороною мовлення неможливе без достатнього рівня розвитку мовленнєвого (фонематичного) слуху, слухової уваги, уяви та пам'яті. (https://www.logoclub.com.ua/fonematchni-protsesi/47-igr-dlya-audialnogo-rozvitku-ditini)
Роздуми над сюжетом картин Розповіді за малюнками Сюжетні лото	Коментований перегляд ілюстраційного матеріалу різної тематики і бесіда за запитаннями, до прикладу, що вони бачать на зображенні, що відбувається, які персонажі та яка історія може бути «зашифрована» за цим зображенням. Використання зображень, малюнків, фотографій або ілюстрацій під час розповіді чи читання казок сприятиме візуалізації та уявленню подій та персонажів. Створення своїх власних історій або казок на основі задалегідь підібраних малюнків задля стимулювання своєї уяви та розвитку мовлення для описування подій та персонажів, створення власних історій або сценаріїв.

1	2
Колективне конструювання історій	Спільне створення історії з додаванням до сюжету власних елементів кожною дитиною.
Візуальні колажі	Створення, обговорення колажів за допомогою вирізаних із журналів зображень та вигадання сюжетів за їхнім змістом.
Театральні імпровізації Сюжетні лялькові театри Виготовлення театральних масок та костюмів	Постановка коротких театральних вистав або імпровізацій, де діти можуть уявляти різні ситуації та персонажі, задля використання мовлення у різних контекстах. Створення власних лялькових театрів з використанням заздалегідь підготовлених ляльок, аплікацій та інших матеріалів та робота над сюжетом вистави. За допомогою різних матеріалів та технік виготовлення власноруч театральних масок, казкових костюмів та використання їх для створення різних персонажів, розробки сюжету за їх участю з подальшою постановкою вистави.
«Відкрите запитання»	Систематичне використання запитань з вільною відповіддю, що стимулюють уяву та творчість. Наприклад: «Що ви уявляєте, коли чуєте це слово?» або «Як ви уявляєте себе на місці цього персонажа?».
Малювання, моделювання з пластиліну чи конструктора	Створення своїх уявних світів з використанням фарб, пластиліну, конструктора або інших матеріалів. Під час роботи проведення пояснювальної бесіди щодо про своїх витворів та вигадання уявних історій, пов'язаних з ними.
Творчі проекти	Виготовлення лепбуку, створення книги, коміксів чи ілюстрацій до казки, малювання власних іграшок, або придумування власних історій як результату роботи над парним чи груповим проектом.
Уявні мандрівки у природу	Підготовча бесіда про природні середовища / угруповання (ліс, луки, водойма, степ). Спільний опис вражень від віртуальної подорожі цим середовищем із деталізацією об'єктів, які у ньому знаходяться. Обговорення звуків, які вони чуять у цих середовищах, та візуалізація об'єктів, які їх спричиняють (птахи, водоспади, шум дерев тощо)
Експерименти та дослідження з прогнозуванням результату	Використання у роботі дослідів на з'ясування властивостей або явищ тіл неживої та живої природи, перевірка висунутих гіпотез. Під час цих активностей діти можуть уявляти та проговорювати різні сценарії перебігу дослідів та прогнозувати очікувані результати. До прикладу, як виглядатимуть рослини, які мають різний вплив складників абіотичних факторів (світла, тепла, вологи).
Спостереження в довкіллі	Проведення прогулянок, навчальних екскурсій у природне довкілля, де діти матимуть можливість спостерігати за явищами (нагрівання / охолодження поверхонь), об'єктами неживої (вітер, дощ, сніг) та живої природи (комахи, птахи, звірі, рослини тощо). На основі побаченого створювати колективні історії. До прикладу, «З ким дружить дерево?», «Чому нагрілась наша лавка?» тощо.

лишній світ, посиленню формування операційних компонентів, збільшенню частоти створення уявних ситуацій, посилення точності предметних образів-уявлень, посиленню формування довільної регуляції образної сфери, а відтак, сприяти розвитку репродуктивної, конструктивної, творчої та вербальної уяви у дітей старшого дошкільного віку.

Висновки. Таким чином, уява – це важливий психічний процес, який дозволяє дитині створювати нові образи та уявлення, розвивати мовлення, креативність, вирішувати проблеми з комунікацією. Для дітей з ФФНМ характерне порушення роз-

витку уяви, що проявляється у складнощах сприймання та обробки інформації, утримування уваги, труднощах у висловлюванні своїх думок. Шляхами, які би сприяли розв'язанню цієї проблеми, є: використання ігрових методів (ігри-подорожі, логопедичні); розвиток фонематичного слуху (ігри на звуконаслідування, вправи на виділення звуків у словах, вивчення віршів і пісень); розвиток лексики (читання віршів, казок, оповідань); розвиток зв'язного мовлення (складання розповідей за картинками, вигадання власних історій); розвиток художньо-творчих здібностей дітей (малювання, ліплення, виготовлення лепбуків тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавриш Н. В. Мовлення дитини. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання*. 2021. № 3. С. 3–8.
2. Колесник К., Комарівська Н., Карук Н., Пахальчук Н., Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами театралізації. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. 2022. Вип. 17 (2). С. 104–115.
3. Литвиненко В.А. Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення засобами атрпедагогіки. Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2013. 23 с.

4. Мартиненко І.В., Корнієвська О.А. Особливості формування уяви у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна / Кам'янець-Подільський нац. ун-т імені Івана Огієнка.* – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2012. Вип. 21(1). С. 108–115.

5. Рібсун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. / Ю. В. Рібсун. К., 2014. 238 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307429.pdf>

REFERENCES

1. Havrysh, N. V. (2021). Movlennia dytyny. Vprovadzhuiemo Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia). [Child's speech. Implementing the Basic Component of Preschool Education (new edition)]. *Doshkilne vykhovannia –Preschool education*, 3, 3–8. [in Ukrainian].

2. Kolesnyk, K., Komarivska, N., Karuk, N., & Pakhalchuk N. (2022). Rozvytok zviaznoho movlennia starshykh doshkilnykiv zasobamy teatralizatsii. [Development of coherent speech of senior preschoolers by means of theatre]. *Profesionaliz pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty –Professionalism of the teacher: theoretical and methodological aspects*, Iss. 17(2), 104–115. [in Ukrainian].

3. Lytvynenko, V.A. (2013). Korektsiia fonetyko-fonematychnoho nedorozvynennia movlennia zasobamy atrpedahohiky. [Correction of phonetic-phonemic underdevelopment of speech by means of art pedagogy]. Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Martynenko, I.V., Kornievska, O.A. (2012). Osoblyvosti formuvannia uiavy u ditei starshoho doshkilnoho viku iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia. [Features of imagination formation in senior preschool children with generalised speech impairment]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Seriiia : Sotsialno-pedahohichna –Collection of scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Series: Social and Pedagogical / Kamianets-Podilskyi nats. un-t imeni Ivana Ohienka.* Kamianets-Podilskyi : Aksioma, Iss. 21(1), 108–115. [in Ukrainian].

5. Ribtsun, Yu. V. (2014). Doshkilniatko: korektsiino-rozvyvalna ta navchalno-vykhovna robota z ditmy z fonetyko-fonematychnym nedorozvytkom movlennia : navch.-metod. posib. [Preschooler: correctional and developmental and educational work with children with phonetic and phonemic underdevelopment of speech: a study guide] / Yu. V. Ribtsun. Kyiv. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/32307429.pdf> [in Ukrainian].